

A 70 ESZTENDŐS DOMOKOS PÁL PÉTER KÖSZÖNTÉSE

70 esztendő népe szolgálatában – írhatnánk fel címül megemlékezésünk élére. És ezzel még nem is túloztunk, hiszen már a gyermekkor élményeinek is része lehetett abban, hogy valaki olyan áldozatos munkásságot folytathasson férfi éveiben, mint ő, szinte az iskola padjaitól való megválás pillanatától kezdve. Ezzel az étellel kapcsolatban hangyaszorgalmat is emlegethetnénk, ha nem volna kevés ez a szó, mert hiányzik belőle a lelkesedés és a tudatos feladatvállalás. A lelkesedés, amely kezdetben csak kisebbségi sorsban élő, közvetlen környezete szolgálatát írta elő számára, majd később egyre inkább az egész magyar kultúráét. Aki bepillant munkássága felsorolásába, láthatja azt a széles skálát, amelyben gyakorlati kérdések, oktatásügy és énekkari mozgalom éppúgy elfér, mint a néprajz és zene tudományos kérdései. Egy a közös mindenkiben: a magyarság és a magyar művelődés ügye iránt érzett felelősség.

Ez a felelősségérzet indította útnak a magyar nép legkeletibb, legjobban magára maradt csoportjához, a moldvai csángókhoz. Addig csak annyit tudtunk a magyarságnak erről a messzire szakadt ágáról, hogy létezik, hogy nyelve igen nagy régiségeket őriz, de hogy milyen kincseket őriz zenei és népköltési hagyományaiban, azt csak az ő fölfedező útja óta tudjuk. Szükség van minden közösségben ilyen egyéniségekre, akik vállalják a különleges felelősséget a különleges feladatokért; akik ott állnak be a munka arcvonalába, ahol a leggyöngébb, ott vállalnak köteleességteljesítést, ahol senki más nem jelentkezik.

Vállalkozása nem várt sikerrel járt; s utána számosan indultak el kiaknázni a magyar néphagyomány újonnan fölfedezett Amerikáját. Azóta a csángók egy része már országunk határán belül él, és ontja a kutatóknak a népköltészet értékeit; más részét erdélyi barátaink látogatják, s a feltárt szépségek egyre nagyobb részét hódítják meg a magyar közönségnek, egyre nagyobb teret foglalnak el a magyar művészeti életben. Divat lett a csángó népművészetet ápolni.

Ezt a divatot Domokos Péternek köszönhetjük; az ő első, bizonytalan sikerű vállalkozása nélkül ma nem árasztaná el hivatásos és önkéntes gyűjtők egész sora a csángó falvakat, akik már biztosra indulnak, az előre látható gazdag eredményre.

S amikor már nem volt „feladat” a csángó gyűjtés, amikor már sokan csinálták, mások is, keresett és talált magának újabb „földrészt” fölfedezésre. Elindult megkeresni XVIII. századi régi muzsikánkat. Tulajdonképpen megint csak a Kolumbus-tojása történet újult meg, olyasmit valósított meg, ami a legtermészetesebb, csak éppen senki sem gondolt rá. Mennyit siránkoztunk elveszett, régi tánczenénk miatt, kottás emlékeink hiányán! Mindenki remélte, hogy valamikor előbukkannak a lappangó följegyzésekben, csak az nem jutott eszébe senkinek, hogy elinduljon városi és vidéki könyvtárak, levéltárak raktáraiba, és átböngéssze a poros papírkötegeket, hátha bennük lappang az a zene, amit annyira keresünk. S megint igaza volt: a szorgalom és az elszánt feladatvállalás megint meghozta eredményét. Előtte mindössze 4 dallamot ismertünk egy egész évszázad zenei terméséből; ő egymaga majdnem 200-at ásott elő az ismeretlenségből. Szinte kivételes véletlen, hogy gyűjtemény, az Apponyi-kézirat nem az ő közreműködésével került elő lappangásából. Véletlent mondtunk, és joggal, mert ez meg is különbözteti az ő fölfedezéseit: azok tudatos keresés, fáradságos kutatómunka nyomán jutottak birtokába.

Munkásságának egésze azt mutatja, hogy ez a munkába soha bele nem fáradó székelly mennyi mindent vállalt a keze ügyébe kerülő lehetséges végezni valók közül. Legnagyobb mégis ez a kettő, amellyel kitágította a magyar zenének határait térben és a messzi időben.

Amikor most a magyar néprajzi és zenekutatók nevében üdvözljük munkás életének e nagy állomásán, kívánjuk, hogy még sok tevékeny esztendőt engedjen neki a sors, mert fölfedeznivaló még bőven akad a magyar művelődés múltjában és jelenében.

TÖRÖK ERZSI, A NÉPDAL NAGY ELŐADÓMŰVÉSZE

Először a harmincas években hallottam Török Erzsit. Az évre már nem emlékszem, csak azt tudom, hogy egy erdélyi énekkar jött Budapestre vendégszerepelni, s annak szólistájaként énekelt népdalokat és népdal-feldolgozásokat. Azt hiszem, ez volt első magyarországi bemutatkozása. Hatása rendkívüli volt: egyszerre meghódította mindazoknak szívét, akik rajongtak a népdalért és az akkor már diadalmasan előtörő Bartók-Kodály zenéért. Olyan népdal-előadást, mint amit tőle hallhattunk, odáig koncertteremben nem lehetett hallani.

Sőt máshol sem. Akkor még nem voltak népi együttesek, ahol a közönség együtt zengi saját gyűjtésű dalait; a Györfly-kollégisták is még a messzi jövőben voltak abban az időben, akik a népdaléneklést tették közösségi életük középpontjába; egy-egy ritka cserkész-csapat akadt ugyan, ahol a „101 népdal” válogatott darabjait fűjták a tábortűz mellett. De hol volt ez még az igazi népi énekléstől!

Nem volt az hallható még a hangversenyeken sem, akár Basilides Mária énekelt Kodály vagy Bartók-feldolgozásokat, akár Székelyhidy, Palló, Medgyaszay Vilma, Molnár Imre, akiktől még gramofon-felvételeken is lehetett hallani Bartók, Kodály és Lajtha feldolgozásait. De ez már nem maga a népdal volt, hanem a belőle sarjadt műzene; akik énekeltek, tökéletesen ki is tudták hozni a *műzenében* rejlő szépségeket. De énekek mégsem volt más, mint ami az Operában vagy a hangverseny-teremben más műzene megszólaltatásakor is elhangzik: a tanult énekesek szokásos hangképzése, amit még a legnagyobbaknál is egy világ választott el a valódi népi előadásmódtól (amit akkor már a közönség is megismerhetett a Gyöngyösbokréta egy-egy öreg énekesének dalolásából, sőt a falusi csoportok friss együttes énekeiből is.)

Török Erzi éneke ezért volt szenzáció. Valami, ami azért több, mint a parasztság asszonyok éneke, valami, ami megállja a helyét a hangverseny-teremben is, mégis mintha valahol, valamiben ugyanaz volna, mint ami a parasztság énekében annyira megragadó: a népkultúra szelleme, a népdal igazi hangja.

Ő ugyanis nem igyekezett a paraszti éneklést utánozni minden jellegzetes hangszínével, esetleges érdességével, hogy úgy hasson éneke, mint egy széki vagy gyimesi asszonyé. Ma már ehhez vagyunk szokva, amióta fiatal népdal-rajongók elmennek az olyan „szigetekre”, ahol még virágjában él a hagyományos előadásmód, és részben helyszínen lesik el az ének minden jellegzetességét, részben hangszalagról tanulják, amíg tökéletesen nem tudják megszólaltatni minden árnyalatával, ahogy onnan hallották. Akkoriban ez még nem is volt lehetséges, de Török Erzi nem is ezt akarta. Ő pontos megfigyelés nélkül, és teljesen azonos hangzásra nem is törekedve mégis megszólaltatta a népi előadásmód szellemét. (Ahogy például a „Virágok vetélkedése” kis dallamát feldíszítette azokkal az ékesítésekkel, amiket a fonográfól Kodály lejegyzett, az teljes értékű népművészet volt. De bármilyen népdalt énekelt, ahogy megszólalt tömör, sötét fényű hangján, az mindig a tökéletes népi stílus benyomását keltette.)

Miben állt ez az ő népi stílusa, amit hangképzéssel magasabb fokra fejlesztett énekmódján keresztül is olyan egyértelműen megérezett mindenki? Mindenek előtt torzítatlan, kristálytiszt szövegmondásában. Énekesünk azelőtt is, azóta is alárendelik a szövegmondást a hang képzésének: mindenekelőtt megformálják a hangot, s amennyire ez

a hangformálás engedi, annyira engedik érvényesülni a szöveget. Ezáltal valami „művi” magyar nyelven énekelnek, ami érezhetően más, mint a beszélt magyar nyelv. Török Erzs nemcsak hogy nem ezt a „művi” magyar nyelvet használta éneklés közben, hanem ízes erdélyi kiejtéssel énekel, ahogy beszélt is, s az énekben hajszálnyit sem változott kiejtése. Úgy énekel, hogy az énekhang valóban csak szárnyaira vette, intenzitásában megnövelte a szöveget, anélkül, hogy valamit is változtatott volna rajta. Ez a csodálatosan tiszta, ízes szövegmondás egyedülállóvá tette az ő énekét a magyar hangverseny-termekben, s ez már magában is felkeltette a teljes népi előadásmód illúzióját. Ugyanis a nép sem tud változtatni artikulációján éneklés közben a szebb hang érdekében; csak náluk ebből annyi lesz, hogy bizonyos hangfekvésben nem tudnak olyan szép hangot kihozni, mint egy tanult énekes. Erzs hangja képzett hang volt, ő tanult énekesként tudott olyan változatlan artikulációval szöveget énekelni, mint a tanulatlan parasztok.

Másik varázsa énekének, ami megint csak a népi éneklés hangulatát hozta a hangversenyterembe: az az ünnepélyes komolyság, az az ünnepi hangszín, amivel komoly tartalmú népdalainkat megszólaltatta. Mert ő is pontosan érezte, amit minden népénekes, hogy ez az ünnepélyes, meghatott hangzás teljesen elég, sőt *csak ennyi illik* a dalok tartalmához és emelkedett hangulatához. Vagyis ezen az ünnepélyes hangzáson túl alig színezte az előadást. Nem „játszotta meg” a tartalmat, amit általában megszoktunk a színpadon s a hangversenydobogón. Csak a játékos, tréfás tartalmú dalokat színezte ki ezzel a kis „megjátszással”, de ebben is hű maradt a népi ízléshez, mert az ilyen dalokat néha a nép is játékosabban kiélezve éneklei.

Ha azt a különbséget akarnám leírni, ami közte és egy-két kitűnő mai népdalénekesnő közt van, úgy fogalmaznám: ha egy mai elsőrangú népdalénekes énekel, akkor, ha nem látom, azt hihetem, hogy egy gyimesi vagy moldvai csángó asszony hangja szól. Ha Török Erzsit hallotta az ember, tudta, hogy nem parasztasszony énekel, de azt is érezte, hogy tökéletes népi szellemű éneklést hall. Mert kiművelt hangja mégis „földszagú” volt; s ő egész egyéniségével volt azonos a néppel. Pontosán illik tehát művészetére Arany János meghatározása: „Nem a való hát, annak égi mása Lesz, amitől függ az ének varázsa.” Az ő éneke a sok ezer „való”-ból, sok ezer paraszti énekes énekéből leszűrt „égi más” volt, azért keltette az igazi hagyományos népi előadás hatását. Mindannyian, akik szerencsések voltunk hallani ezt az éneket, érezzük máig tartó és soha el nem múló varázsát.

JÁRDÁNYI PÁL BÚCSÚZTATÁSA

Temetési beszéd

Kedves, korán eltávozó Jóbarát!

Azok nevében búcsúztatlak, akiknek körében utolsó éveid legtöbb munkáját végezted, ahol családod szerettei után a legtöbben és legjobban szerettek, a népzenekutató munkatársak nevében. Több volt Neked ez a kis csoport, mint a kedvelt munka színhelye, több mint baráti környezet: központja és jelképe volt ez a kör annak az ügynek, aminek életed szentelted, amit pályád különböző utain szolgáltál: a magyar népzene és a belőle nőtt zeneművészet ügyének.

Erre az ügyre esküdtél fel már mint pályáját tervező, hivatást vállaló ifjú. Zenész, ha közösségi érzés fűtötte, akarhatott-e kevesebbet, mint azt a programot, amely a népet akarta nemzetté emelni a művészetben? Neked több volt ez, mint csatlakozás egy zenei irányhoz: számodra ez a magyar nép érdekeinek vállalását jelentette az élet minden te-

rületén. Aki ezt vállalta, nem véletlen, hogy Györffyhez jutott el az Egyetemen, a másik nagy hirdetőjéhez a népből megújuló magyar műveltségnek. S azokhoz a fiatalokhoz, akik körülötte, példáján s a jövőn lelkesülve a háború legszomorúbb éveiben kutatták és vitatták a magyar társadalom megújulásának lehetőségeit. Aki így indult az életbe, annál nem véletlen, hogy Kodályban nemcsak azt kereste, aki a mesterség titkaiba bevezesse, hanem példaképet, akit nagy vállalkozása minden területén követnie kell. Követted is, mint tudós, nevelő és alkotó. Jól tudtad, hogy bármely részén dolgozol is a nagy tervnek, mindig nemzeti ügyet segítesz diadalra vinni.

Azért tudtál teljes lelkierővel és töretlen munkakedvvel fordulni a népdal felé a tudomány területén, amikor a másik két területen számodra megszűnt vagy csökkent a lehetőség. Hiszen első, időtálló műved is ott született meg, doktori értekezésed egy erdélyi falu zenei életéről. S igazán soha sem hagytad abba a népdal szakszerű vizsgálatát: a nagy összkiadás újraindításának első percétől fogva ott voltál a munkatársak között. Igaz, a főiskolai tanár s a zeneszerző ezt csak harmadik feladatának tekintette. Harmadiknak, de sosem harmadrendűnek. S mikor ez vált főfeladattá, mindhárom feladatra elégséges munkakedvvel és szellemi erőfeszítéssel vetted ki a részedet belőle.

A Magyar Népzene Tára nem volna olyan, amilyenné sikerült válnia – olyan magas színvonalú, olyan példamutató, olyan nemzetközi sikert arató – ha nincs benne a Te kezded munkája. Kezedé? Az is, mert rengeteg aprómunka, fáradságos és türelmes rendezgetés, új meg új lehetőségek kipróbálása van abban, amit elvégeztél. De ezenfelül mennyi ötlet, tudás, mennyi anyagismeretből fakadó új elképzelés. És mindezt milyen önzetlenül adtad, nem egyszer névtelenül, a közösségbe szerényen beolvadva, amikor legjobb találataid neved említése nélkül arattak nemzetközi elismerést. Lemondtál a személyes sikerről, a közös ügy sikere volt számodra fontosabb.

S most is, legnagyobb teljesítményeddel is ilyen pazarul bánsz! Kidolgoztad végre népdalaink törzsanyagának a legjobban megfelelő rendet, amelyben tulajdonságai, történeti stílusai, dallamhajtásainak sokféle rokonsága az ésszerű rend világításában kerül szemünk elé, magától kínálva a tanulságokat. Ez a rend 60 éve folyó népdalkutatásunknak, Bartók és Kodály rendszerező erőfeszítéseinek új hajtása és méltó betetőzése.

Kidolgoztad a rendszert, beleillesztetted dalainkat, elrendezted az első kötetre eső részt, beavattad munkatársaidat a terv minden részletébe; mindent elvégeztél, mint jó gazda, aki hosszú útra készül, hogy nélküle is, magától is menjen a dolog. Indulhat a munka, csak a jelt kell megadni rá. De a jelt már nem Te fogod megadni. Elvégezted, ami rád várt, a munkát, ami nélkülözhetetlen, hogy az ügy előrehaladjon. Nem vártad be, ami abból siker, elismerés lett volna a magad számára. Milyen jellemző ez Rád és életedre!

De ez a sietség, ez most mindnyájunkat szíven ütött. Te, aki annyi mindenben követted mestered példáját, ebben az egyben, a hosszú élet kötelességében, nem tudtad követni. Megszerezted neki azt a fájdalmat, hogy még életében lássa kidőlni azokat, akikre munkája folytatását szerette volna bízni.

Munkádat azért majd folytatjuk – nevedben és neveddel –, talán be is tudjuk fejezni. De ki fogja pótolni nekünk a barátot és az embert? Azt a barátot, aki igaznak tartott ügyeinkért soha sem sajnált fáradságot, felelősségvállalást, akit mindig csatasorba lehetett állítani, ha valami fontos célt kellett elérni, ha valakin segíteni kellett, ha valakit meg kellett védeni igaztalansággal szemben. Vállalta a kiállást akkor is, ha az számára kényes helyzetet, hátrányt jelentett. És ha ellenségeket szerzett. Ellentétei voltak neki is, mint mindenkinek, aki érvényesíteni akarja a maga körében azt, amit igazságnak tart. És aki szenvedéllyel és fáradhatatlanul tudja védeni a vitában azt az álláspont-